
Тема 22

УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ Й ОСВІТНІ ДІЯЧІ В КРАЇНАХ СВІТУ

22.1. Розвиток українського шкільництва в країнах світу

Діаспорою прийнято називати примусове переселення певного народу чи його частини зі своїх споконвічних земель у чужі іноземні краї або вимушений переїзд (еміграцію) значної частини населення до іншої країни з утворенням на чужині поселень зі збереженням рідної мови, культури, традицій.

У різні історичні епохи з неоднакових причин виникли українські поселення в Сибіру і Казахстані, Киргизстані та Узбекистані, Чехії, Словаччині, Югославії, Румунії, у країнах Латинської Америки (в основному в Аргентині, Бразилії, Мексиці), Канаді, США, Австралії та ін. Не в кожному українському поселенні на чужині діють школа, радіо, телебачення українською мовою; наші брати і сестри за рубезем часто не мають газет українською мовою і тісних зв'язків з українцями рідних земель або, як часто називають їх на Заході, Континентальної України.

Однак є і винятки, коли українцям забезпечено рівні з автохтонним населенням права.

Українська еміграція до Канади, США, Австралії та деяких інших країн — надзвичайно складне явище в історії нашого народу. Як відомо, вона мала кілька хвиль. Найперша, 1891 р., одержала назву трудової: безземельні й безробітні Галичини,

Волині та інших регіонів України становили найважчу хвилю трудової еміграції до Канади.

Дві наступні хвилі великою мірою спричинено негараздами в нашому рідному домі, і, як зазначав Анатолій Михайленко у передмові до книги “З рідного гнізда: Діаспора”¹, після війни в Канаді опинилися ті, хто з різних причин не хотів і не міг повернутися додому, під сокиру скорого на розправу вождя і батька — колишні полонені пам’ятали Сталінову погрозу: “У мене немає полонених, у мене є зрадники” (юнаки і дівчата, остарбайтери, яких змусили працювати на фашистську Німеччину, родини розкуркулених та інших “ворогів народу”). Звичайно, були серед них і ті, хто справді звинив перед рідним народом, але більшість любила Україну святою любов’ю вигнанців².

Масове переселення українців відбулося також після розгрому російським царатом Запорозької Січі і впровадження в Україні кріпосного права.

Українці з різних причин опинилися в Сибіру і Казахстані, Башкирії і в Алтайському краї, Кубані й на Дону — в усіх куточках Російської імперії; кількість примусово переселених українців значно зросла за роки Радянського Союзу.

Так складалася українська діаспора, формування якої завершили “дисиденти-антирадянчики”.

Виникають українські школи, шкільні ради, з’являються друком власні підручники, посібники та інші навчальні книги, в яких обов’язковим є зв’язок з фольклором, твори якого, як незримий зв’язок з рідною землею, понесли із собою в чужі краї перші емігранти, з правдивою історією, інколи своїм баченням і оціночними судженнями, що подекуди суперечили сталим радянським тлумаченням.

З плином часу в країнах далекого зарубіжжя (США, Канада, деякі держави Латинської Америки, Австралія та ін.) виникають численні товариства, органи і видавництва, що сприяють розвиткові української культури в діаспорі, чого не скажеш про країни, які виникли після розпаду Радянського Союзу, де лише останніми роками намітилась поява культурологічних українських товариств.

За станом на 1996 р. у провідних зарубіжних країнах, де є українська діаспора, виникли і плідно працюють Світова коор-

¹ З рідного гнізда: Діаспора. — К., 1992. — С. 8.

² Там само.

динаційна виховно-освітня рада, Українська центральна шкільна рада Австралії, Спілка українських учителів та виховників (вихователів) Великої Британії, Об'єднання українських педагогів Канади, Головна шкільна рада УАПЦеркви Америки, Науково-освітнє товариство Бельгії, інші творчі, управлінські та громадські об'єднання українських освітян і педагогів діаспори.

Особливо плідно близько 50 років працює і набула значного позитивного досвіду Шкільна рада Українського конгресового комітету Америки (УККА), яку багато літ очолює доктор Євген Федоренко.

Шкільна Рада УККА вирішує широке коло питань, серед яких найголовніші такі:

- підготовка учителів українознавства і підвищення їх кваліфікації;
- узагальнення і поширення досвіду досягнень недільних шкіл українознавства і тих закладів США, більшість предметів у яких викладається українською мовою;
- розробка рукописів оригінальних навчальних і методичних книг та їх оприлюднення в достатній кількості;
- видання журналу "Рідна школа" (виходить тричі на рік);
- зміцнення освітянських зв'язків діаспори з Україною, сприяння виданню оригінальних навчальних книг в Україні ("Материнка", "Ластівка", "Біла хата", "Писанка"; оригінальних читанок для 1—4 класів) тощо¹.

Допомога Шкільної ради УККА (США) активізувалася після здобуття Україною незалежності: встановлено зв'язок з українськими громадянами в усіх колишніх республіках радянської імперії — у далеких закутках від Мурманська до Владивостока, куди надіслано власних навчальних видань кільканадцять тисяч примірників на загальну суму 125 000 дол. США.

Ще майже 200 тис. дол. спонсорувала добродійна організація "Думки про віру" Українського народного союзу та Української громади в Америці².

Є.В. Федоренко

¹ Докл. див.: Федоренко Є. Не стоїмо осторонь // Рідна шк. — 1993. — № 9.

² Там само. — С. 37—38.

Всі напрями діяльності численних просвітніх громад Західної діаспори спрямовані перш за все на розвиток українського шкільництва.

Протягом післявоєнного часу за сприяння Шкільної ради УККА (США) розроблено і видано (у тому числі перевидано) творів української класики і збірок фольклору понад 2200 найменувань.

Школи українознавства в зарубіжних країнах, у яких є діаспора, є недільними недержавними навчальними закладами. Вони існують на кошти благодійних організацій, об'єднань і товариств, релігійних орденів, концесій і навіть монастирів.

У таких країнах діють шкільні ради, діяльність яких спрямована на збереження (у деяких випадках — відновлення) української мови, літератури, культури як невід'ємного атрибуту та ознаки існування української громади колишніх емігрантів (різних поколінь) з України та їхніх нащадків.

Роботу шкіл українознавства важко уявити без розуміння масштабів розселення українців по країнах світу і громадсько-політичних організацій, навчальних закладів і наукових установ. Так, за даними на середину 1992 р., українців проживало у США майже 2 млн осіб, у Канаді — 1 млн, Венесуелі — 1,5 тис., Бразилії — 300—500 тис., Парагваї — майже 15 тис., Аргентині — 250 тис., Уругваї — 10 тис., ФРН — 25 тис., Великобританії — понад 20 тис., Франції — понад 40 тис., Румунії — понад 500 тис., Польщі — понад 500 тис., Чехії і Словаччині — 100 тис., Югославії — 60 тис., Угорщині — 3 тис., Австрії — 5 тис., Бельгії — 4 тис., Нідерландах — 1 тис., Данії — 0,5 тис., Австралії — майже 50 тис., Новій Зеландії — 0,5 тис., Швеції — 3 тис., у країнах СНД — 7 млн¹.

Таким чином, тепер українці проживають у 50 країнах, на всіх материках, у тому числі в Європі — у 18 державах, у Південній та Центральній Америці — у 13, в Азії — у 9, в Африці — у 5, у Північній Америці — у 2. Українці мають свої поселення в Австралії, Новій Зеландії і навіть на деяких з островів Гавайського архіпелагу².

Тож, коли понад 20 відсотків наших кровних братів змушені проживати у розлуці з Батьківщиною — Україною, слід знати, що за кордоном діє 94 громадсько-політичні організації, 46 навчальних закладів та наукових установ, 41 культурно-мистецька

¹ Нашого цвіту — по всьому світу // Укр. культура. — 1992. — № 7.

² Гуньовський І. Українці Зарубіжжя // Рідна шк. — 1991. — № 12.

організація, 32 професійних об'єднання, 23 земляцьких товариства, 17 молодіжних і спортивних об'єднань, 12 жіночих організацій, 17 видавництв, 184 українських газет і журналів¹.

Будемо пам'ятати, що за загальної досить пристойної картини не в кожному земляцтві, навіть цілої країни, все гаразд, не скрізь надходить державна допомога, а школи українознавства не скрізь користуються нею такою мірою, як у США, Канаді, Австралії та деяких інших країнах.

Однією із суттєвих рис національної системи освіти США слід вважати певне прагнення сприяти розвитку освіти для національних меншин, і зокрема української.

Наприклад, у школі-академії Св. Василя (Філадельфія), заснованій ще 1931 р. монахи́нями ордену василіан, які походять з України, навчаються здебільшого юні українки. Щороку майже 100 випускниць 12-го класу вступають до коледжу, що діє при монастирі. Педагогічний колектив школи робить надзвичайно важливу і неоціненну справу в пропаганді українського національного мистецтва, взагалі української культури. Школа Св. Василя пишається багатими музеями й центром української культури, бібліотекою з величезним багатотисячним фондом українських книжок, касет, відеозаписів, лекцій, мікрофільмів, відеофільмів та науково-популярних стрічок з літератури та української і американської культури. Учні середньої школи Св. Василя у Філадельфії, крім обов'язкових предметів, вивчають також друкарську і комп'ютерну справи, основи бухгалтерії, водіння автомобіля, живопис, скульптуру — всього 31 навчальний предмет. Навчання платне. Випускники коледжу при жіночому монастирі Св. Василя, як правило, присвячують своє життя викладанню українознавчих предметів у навчальних закладах тих штатів, де є діти українського походження.

І таких острівків — вогнищ української культури в системі національної освіти США є чимало.

В Австралії на 50 тис. українців діє 12 національних українських шкіл і немало класів українознавства при загальноосвітніх англомовних школах; тут українці розмовляють рідною мовою, співають в українських хорах, танцюють в українських танцювальних колективах, моляться в українських церквах, навчаються україністики в університетах².

¹ Нашого цвіту — по всьому світу // Укр. культура. — 1992. — № 7. — С. 87.

² Кіндрась К. Пташка за пазухою: Українці в Австралії: хто вони? // Рад. Україна. — 1990. — 15 травня. — № 109. — С. 3.

Учні початкових класів шкіл українознавства Канади навчаються за серією читанок для розвитку української мови “Тут і там”, “Друзі”, “Школа”, “Пригоди”, “Ходить зі мною”, “Наші скарби”, “Казки”. Збірка фольклорних творів розповідних жанрів “Казки”¹ включає 29 казочок, причому таких, більшість з яких маловідомі чи давно забуті в Україні. До останніх належать “Подорожні й ведмідь”, “Казка про пташку, мишку та ковбаску”, “Слухай старших” та ін. Багатокольорові ілюстрації дібрано так, щоб продовжити словникову роботу, розпочату в попередніх книжках. 112 нових слів, подані у блоках споріднених однокорінних утворень, українсько-англійський словник, що додається до книги “Казки”, роблять навчальну книгу для маленьких українців канадського походження незамінною.

Професор Львівського університету, доктор географічних наук Федір Дмитрович Заставний багато років присвятив вивченню історії виникнення української діаспори, географії її розселення у світі та постановці культурно-освітньої роботи. У монографічному дослідженні “Українська діаспора” автор серед інших проблем аналізує досягнення видавничих центрів за рубежом, стан українознавства і народознавства: у Центрі українознавчих студій Гарвардського університету в США, Українському вільному університеті (ФРН), Науковому товаристві імені Т. Шевченка та Головній редакції українознавства у Франції, які лише протягом 1972—1974 рр. для діаспори країн Західної Європи, Америки та Австралії опублікували 477 найменувань видань!²

Ці видання сприяли активному зростанню кількості та якісному становленню шкільництва і класів українознавства в зарубіжних країнах, а опосередковано — і в самій Україні.

Недарма ж майже в кожній школі українознавства діаспори і національній школі України діти знають слова української поетеси Ганни Горінь:

*Різні в світі є країни,
Бідні є, є і багаті.
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще в рідній хаті.*

¹ Казки / Упоряд. Гурко К. — Канада: Оттава, 1977. — 130 с.

² За кн.: Заставний Ф. Д. Українська діаспора. — Л.: Світ, 1991. — 120 с.

22.2. Рідна книга в житті української діаспори

Розробка актуальних проблем україністики в діаспорі здійснювалась, в основному, за такими напрямками:

— навчальні книги й посібники для навчання української мови і літератури;

— підручники і наукові дослідження з історії українського народу і його державності та історії української культури;

— окремий напрямок досліджень та інших публікацій з географії України (підручники, посібники, різні географічні й контурні навчальні карти тощо);

— художня література для шкільного засвоєння (твори української класики: І. Багряного, Марка Вовчка, П. Куліша, Лесі Українки, І. Франка, В. Симоненка та ін.);

— посібники і підручники з педагогіки, психології (як дошкільної, загальної і шкільної педагогіки, так і часткових методик тощо).

Окремим напрямком є видання адміністративних посібників, шкільних каталогів, щоденників, свідоцтв, атестатів, повідомлень про успішність (у нашому розумінні — своєрідних табелів), програм, класних журналів і т. ін.

Для здійснення такої об'ємної програми слід мати відповідний загін науковців, методистів, творчих учителів українознавства, видавничу базу, матеріальне забезпечення тощо.

Зрозуміло, що для українців, доля яких винесла за межі рідної землі, їхнє національне самовизначення і національна самосвідомість дітей та онуків можливі у разі збереження рідної мови як засобу спілкування, мислення і, нарешті, як форми національного утвердження, реалізації ментальності, а також — національно-генетичної пам'яті народу. Тому таку значну увагу в шкільництві й педагогічній думці освітян української діаспори в США, Канаді, Австралії та інших країнах приділяють вивченню рідної мови, збереженню традицій рідного мовлення, фольклору тощо.

Оригінальною можна вважати книжку Світлани Кузьменко серії "Івасик та його абетка" (Торонто; Нью-Йорк, 1974), в якій у формі римованої розповіді сповіщається про малесеньку людину на ймення Івасик.

"У домі, під сонцем, між кленів крислатих, жив хлопчик Івасик із мамою й татом. Він чемний був хлопчик. Уранці, лиш встане, він киці дасть їсти і рибку догляне. Погляне, чи всі його

речі в порядку. Він все починав не з кінця — а з початку. То віршик він вивчить, то книжку читав, то мамі, то татові щось помагає. Коли куди-небудь виходив із хати — біляву голівку любив причесати. Радіють і тато, і мама із сина і кажуть: “Яка у нас добра дитина!”¹

Первинна ланка навчання дітей рідної, материнської мови в школах українознавства діаспори провідних країн Америки, Заходу та Австралії розроблена досить докладно, методично по-різному, але однаково талановито. Віршована абетка Світлани Кузьменко (Канада, 1974), “Мій Буквар” Якова Козловського (США, 1990), “Перші кроки” Валентини Макогон і Тамари Денисенко (США, 1990) та інші букварі забезпечують якісне навчання наймолодших школярів діаспори мови дідів і прадідів Землі Української з урахуванням місцевих умов проживання в англійських державах і оточення. Наприклад, буквар “Перші кроки”² складається з 335 малюнків та слів до них і побудований за найпершою формою комунікації — малюнком, що ілюструє (розкриває значення звуків і букв, структурне накреслення окремих букв, слів і словосполучень). Підручник передбачає різні прийоми і методи розпізнавання букв і слів, які супроводжуються малюнками (прямий супровід, розпізнавання за силуетами, пошук відповідної до прочитаного ілюстрації у безсистемному їх зібранні тощо).

Підручник “Перші кроки” переносить центр навчання читання водночас із навчанням письма на спеціальних рядочках.

“Мій Буквар” Якова Козловського³ побудований за іншими навчальними принципами. Він починається з кількох усних уривків з розвитку зв’язного мовлення, поступово ознайомлюючи дітей зі звуками і буквами української мови з дотриманням відомих в Україні методик навчання рідної мови.

Підручник “Мій Буквар” містить карту України, транскрибовану в англійському трактуванні звукову структуру (особливість) одної з найдавніших слов’янських мов — української та українсько-англійський словничок.

Видано також методичний порадище “Мій Буквар. Як учити з “Мого Букваря?” (1993 р.).

¹ Цит. за: “Абетка з-за океану” // Початкова шк. — 1991. — № 11.

² Макогон В., Денисенко Т. Перші кроки: Книжки вправ для вивчення абетки й слів. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990. — 116 с.

³ Козловський Я. Мій Буквар. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990.

Такі видання для української діаспори конче потрібні, адже методичних предметних журналів Шкільна рада УККА (США), так само як і подібні заклади інших країн, видавати не в змозі.

Для зарубіжних шкіл українознавства шкільними радами, науковими центрами україністики в різних країнах розроблено й оприлюднено книжки для читання з творів української літературної і фольклорної класики, навчальні книги і хрестоматії для старших класів, авторами яких є провідні вчені й методисти, відомі за кордоном учителі, чиї підручники, методичні розробки і наукові дослідження з літературознавства відомі всьому світу¹.

Надзвичайно плідно трудився за кордоном професор української літератури, доктор філологічних наук Кость Кисілевський, десятки книг якого були і є прикрасою методичної полиці учителя української літератури².

У школах українознавства провідних зарубіжних країн роками складалася традиція навчання української мови, мовленню, набуттю навичок читання рідною мовою засобами спеціальних підручників-читанок. Здавна, буквально з перших видань власних навчальних книг для дітей діаспори, стали видаватися читанки, і з післявоєнних років до середини 90-х опубліковано близько двадцяти різних видань читанок, переважну більшість яких схвалено Шкільною радою при УККА (США). Це українські читанки Е.Ю. Пеленського (1962 р.), К. Кисілевського (1967 р.), “Четверта читанка” (1966 р.), що вийшла за редакцією професора, доктора Пантелеймона Коваліва та ін.

Новим досягненням у справі навчання української мови засобами читанок став підручник Марії Овчаренко “Золоті ворота”³. Читанка складається з розділів “Україна синьонеба”, “Хрест і Тризуб”, “Лицарі Святої Покрови”, “Під сяйвом Віфлеємської

¹ Федоренко Є., Маляр П. Хрестоматія з української літератури ХХ ст. — Нью-Йорк, 1978; Кисілевська-Ткач Л. Українська література: Нарис методики навчання у вищих класах. — Нью-Йорк, 1983.

² Основні з них: Кисілевський К. Хрестоматія з української літератури для вищих класів. — Нью-Йорк, 1989; Його ж. Хрестоматія з української літератури для шкіл і курсів українознавства. — 3-тє скор. вид. — Нью-Йорк, 1993; Його ж. Українські читанки для початкової ланки навчання (різних років видання); Його ж. Вивчаймо українську мову: Підручник для розмов (Середні і вищі класи). — Нью-Йорк, 1968 та ін.

³ Овчаренко М. Золоті ворота: Читанка для VII і VIII року навчання української мови. — 4-тє попр. вид. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1992.

зірки”, “Ті, що пробудили нарід”, “На широких шляхах”, “За волю України”, “Трайте, радісні дзвони”, “Чотириногі приятелі”, “Із юних днів”, “Бог — над”, — всього 256 сторінок книги великого формату. Назви розділів повідомляють про їхній зміст.

Найбільш суттєвими позитивними ознаками читанки “Золоті ворота” слід вважати такі:

— підпорядкованість всіх розділів вирішенню практичних завдань навчання рідної мови з одночасним формуванням високого рівня духовності юних українців Америки, Канади та всіх інших країн, де живуть сучасні нащадки Козацької Республіки;

— навчання і виховання дітей, підлітків і юнаків на матеріалах героїчного минулого українського народу, його справжньої, не сфальсифікованої, історії, життя і боротьби лицарів свободи — національних героїв України;

— активне залучення до педагогічного процесу творів українського фольклору, літератури, особливо тих авторів, творчість яких не допускалася тоталітарними режимами на землі України;

— побудова навчально-виховного процесу на матеріалах народних традицій, обрядів, ритуалів тощо.

Заслугує на увагу ознайомлення читачів з авторами творів, що вміщені до “Золотих воріт”. Наприклад, вірш П.Г. Тичини “Сон” (з поезії “Війна”) починається ремаркою: “Павло Тичина, визначний модерний поет, що впровадив в українську поезію нові форми. Нар. 1891 р. на Чернігівщині, помер 1967 р. у Києві”¹. Або такі, конче потрібні й для загального знайомства, і для формування цілісного уявлення про безкрає море української літератури, ремарки: “Роксана Вишневецька — приbrane ім’я Оксани Лятуринської, відомої поетки і різьбярки; нар. 1902, померла 1970 р. у ЗДА”; “Юрій Клен (1891—1947) — визначний український поет і письменник німецького походження. Його справжнє ім’я Освальд Бурггардт. Написав велику поему “Попіл імперій” та кілька збірок поезій”².

І таких вдалих нововведень на сторінках підручника “Золоті ворота” немало: знайомство малих українців з вірою своїх пращурів, біблійні легенди і розповіді у викладі для дітей, знайомство з національними святинями тощо.

¹ Овчаренко М. Золоті ворота: Читанка для VII і VIII року навчання української мови. — 4-те попр. вид. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1992. — С. 173.

² Там само. — С. 193, 225.

Чорно-білі, здебільшого стилізовані під українську старовину, заставки та орнаментальні вкраплення доповнюють текст, сприяють більш якісному збудженню дитячої уяви, сприйняттю та осмисленню і засвоєнню запропонованих фольклорних, літературних та етнологічних (обрядових) творів, більшість з яких дітям України маловідомі чи не відомі зовсім.

Почуття гордості та великого щастя належати до давнього, талановитого і працьовитого, свободолюбного і незалежного українського народу формує й інший підручник — “Ватра”, підготовлений групою канадських вчених-українознавців.

Підручник розрахований на V і VI класи, його вихід у світ благословило Канадське об'єднання працівників літератури для дітей і молоді¹. Вихід “Ватри” забезпечила Онтарійська рада Комітету українців Канади, що ще раз свідчить про складність шляху розробки, підготовки до друку і появи в школах оригінальних підручників з українознавства.

В історії українознавства значне місце посідають праці відомих за кордоном методистів і авторів підручників та посібників з української мови².

Особливу популярність у школах українознавства здобув початковий курс української мови “Слово рідне” Софії Гаєвської³, що ніби узагальнює значний досвід учителів української мови попередніх літ і розрахований на українських дітей, які уже є другим (чи третім) поколінням емігрантів-слов'ян, що проживають в англomовному середовищі, для кого інформаційний потік, соціальне оточення поступово перетворюються на закономірне, а рідна мова і рідна культура набувають ознак острівкового білінгвічного буття.

Весь посібник побудовано на кшталт шкільних підручників західних систем народної освіти і виховання: урок-лекція, паралельний переклад термінологічного апарату англійською, ілюстрації відповідно до умов життя з додаванням національно відповідних репродукцій і малюнків-накреслень, окремі зібран-

¹ Ватра: Читанка для V—VI клас / Авт. колектив Іван Бондарчук, Антоніна Горохович, Світлана Грибінська-Кузьменко, Олександра Ковалик, Наталка Ємець. — 2-ге попр. і доп. видання. — Канада, Торонто, 1989.

² Роменчук Б. Українська мова. Граматичні й правописні вправи: Частина 1. — Нью-Йорк, 1989; Частина 2. — 1990.

³ Гаєвська С. Слово рідне / Ред. проф. Євген Федоренко. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1984. — 160 с.

ня щоденних виразів, збірничок популярних приказок, українсько-англійський та англійсько-український словники.

З методичних вкраплень, післямов і методичних нотаток видно, з якою копіткою увагою Софія Гаєвська ставить до вирішення проблеми навчання і виховання учнів — американських українців, які народилися вже в Америці. Найбільш вдалими є вправи на добір відповіді, переклад з англійської і англійською, відповіді на запитання тощо.

Вдалими є й уроки-лекції з вивчення українського гімну “Ще не вмерла Україна” та “Молитви за Україну”, що супроводжуються і нотним матеріалом, і словниковою роботою, ілюстраціями та словничками.

Певно, значною мірою сприяло успіху підручника “Слово рідне” редагування, здійснене професором, доктором Євгеном Федоренком, який багато літ очолює Шкільну раду УККА (США). Це за його клопотаннями і наполяганням на обкладинці підручника вміщено фото пам’ятника Т.Г. Шевченкові, спорудженого в Торонто (Канада), малюнок Шевченкової могили в Каневі, репродукції різних портретів Кобзаря (з автопортрета, з ілюстрації І. Їжакевича до вірша “Мені тринадцятий минало” тощо). Наявність паралельного перекладу англійською не обтяжує підручник, а навпаки, робить його зрозумілим кожному, навіть учневі без учительської опіки, що робить його придатним і для самостійного оволодіння українською мовою.

У зарубіжних країнах, у яких діють школи українознавства, тією чи іншою мірою поставлені історична наука, навчання історії українського народу, його визвольної боротьби за незалежність України.

Найбільш популярні в діаспорі праці відомих істориків України М. Грушевського, І. Крип’якевича, М. Дольницького, П. Ісаїва, М. Терлецького, В. Лотоцького, М. Лисогора, Ю. Спільниченка, Б. Жарицького та ін.

Зазначимо, що деякі твори вчених з діаспори у перші роки відбудови національної школи України і розбудови її державності повернулися на рідні землі, причому більшість текстів посібників, популярних нарисів і наукових досліджень передруковувалися без пропусків, скорочень і редакторських правлень.

Історія України для шкіл українознавства, що діють у США, Канаді, Австралії та в інших країнах, представлена, в основному,

підручниками і посібниками, підготовленими відомим українознавцем, доктором наук, професором Іваном Крип'якевичем¹.

Всі публікації матеріалів з історії України, до яких був причетний І. Крип'якевич, утверджують автохтонність українського народу, та значно пізніше формування північного сусіда, доказово викриваючи псевдонаукову теорію про Київську Русь як колиску трьох братніх народів. До того ж хронологія історичних подій, за І. Крип'якевичем, узагальнено має такий вигляд: рання доба, княжа доба (слов'янські часи, українська держава, під правлінням князів), козацька доба, нова доба. У кожній добі події розглядаються за першоджерелами, які в рідних землях або не визнавалися, або паплюжилися, або були практично недоступними і для науковців, і широких верств населення. А звідси і виховний та формуючий вплив історії як науки і навчального предмета та результативність і ефективність виховання в учнів шкіль українознавства у діаспорі позиції національної свідомості й самосвідомості, правдивого сприйняття минувшини та формування навичок науково-доказового логічного мислення тощо.

Тому в працях І. Крип'якевича діють давні українці епохи Київської Русі, лицарі волі — українське козацтво, звитяжці борються за незалежність — січові стрільці, вояки УПА та ОУН, мученики сталінських таборів. Виховання на правді життя — чи не головний принцип побудови праць І. Крип'якевича з історії України.

Популярні в українській діаспорі історичні праці Н. Лерняк, А. Лотоцького, Н. Хойнацької та ін., позиція яких тотожна з позицією І. Крип'якевича, хоча майже всі вони належать до різних історичних шкіл.

Ніна Черняк у досить цікавій і оригінальній праці "Княжа доба"² розглядає ранню добу і слов'янські часи перших князів-будівничих України-Русі, розквіт України-Русі, Галицько-Волинської держави, і з нових позицій аналізує фактичний матеріал, викладає його у 28 лекціях (уроках), наповнюючи їх легкими і світлими легендами раннього періоду й епохи князівства. Такі цікавинки зрозумілі одинадцятилітнім дітям, сприяють якісному засвоєнню знань. До того ж легенди рідного народу (а більшість

¹ Крип'якевич І. Історія України: Короткий огляд. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1986; Крип'якевич І., Дольницький І. Історія України: Нове видання. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990 та ін.

² Черняк Н. Княжа доба: Коротка історія. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1987. — 96 с.

їх виникла на конкретному ґрунті) треба знати кожному українцеві як міфологічну основу національної ментальності.

Ніна Черняк у своїй короткій історії княжої доби наводить причини, з яких вихованій “суздальцем-москалем 1169 р. Андрій Боголюбський напав на Київ, і суздальці, як дика орда, лютували в ньому два дні — палили і грабували будинки, вбивали мешканців, обдирали церкви та монастирі, забирали ікони, ризи, дзвони... Не раз різні князі здобували Київ, але ніхто з них не руйнував. Суздальці ж прийшли як вороги, знищили й пограбували гірше, як половці”¹.

Кожна лекція (урок) супроводжується поясненням слів, запитаннями для закріплення, завданням для роботи в школі, домашніми завданнями і вправами; тобто вони є науково виваженими, дидактично забезпеченими і методично бездоганними.

У зарубіжних країнах, де функціонують школи українознавства, про Україну знають, знайомлячись з нею за допомогою курсу географії України.

Доктор Степан Рудницький, свого часу відомий в Україні й у світі географ, змушений був емігрувати. Працюючи в Гаазькому Українському вільному університеті, ще у 20-ті роки він розробив курс “Початкова географія України”, що й донині є підручником для шкіл українознавства².

Уболіваючи за долю України, повіривши більшовицькій пропаганді, С. Рудницький повернувся на Батьківщину, де незабаром був схоплений і страчений сталіністами як “буржуазний націоналіст і агент імперіалізму”.

“Початкова географія України” написана ясною і чистою мовою, насичена фотоілюстраціями, розкриває географічне положення України, подає опис тих земель, що завжди були українськими, всі економічні райони тощо.

Традиція вивчення географії України в школах українознавства країн, у яких існують компактні поселення колишніх емігрантів-переселенців, походить здавна, із самого початку формування діаспори, бо то наука про Батьківщину, про ріднокрай. Ще на початку 60-х років Шкільна рада УККА видала підручник Едварда Жарського “Природа України”, що уже майже півстоліт-

¹ Черняк Н. Княжа доба: Коротка історія. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1987. — С. 72.

² Рудницький С. Початкова географія України. — Нью-Йорк; Філадельфія: Вид. Шкільної Ради, 1985.

тя вважається одним із найбільш вдалих. Підручник складається з таких розділів: “Україна — наша Батьківщина”, “Ліси України”, “Степи і лісостепа”, “Гори України”, “Річки і моря України”, “Підземні багатства України”¹.

Кожен розділ ніби запрошує своїх читачів до хвилюючої подорожі Україною: численні фотографії супроводжують текст, який у свою чергу має запитання і завдання, причому часто поширені, ускладнені і складні, виконання яких вимагає добрих знань фактичного матеріалу, любові до України і певної майстерності логічного мислення. Сам текст читається легко, невимушено. Після запитань і завдань вивчення кожного розділу завершується сторінкою “Закріплення відомостей”. На той час (та й сьогодні) такий прийом вважається найбільш прогресивним у методиці викладання географії України взагалі та для дітей, які вивчають цей предмет у віддаленні від Батьківщини.

Е. Жарський доречно наводить дані про минуле і сучасне української землі (за його термінологією — найдавніша ера, первісножиттєва ера, середньожиттєва ера, найновіша ера)².

У школах українознавства США, Канади і Австралії при вивченні географії України використовуються і контурні карти, географічні карти України тощо³.

Виховання високого рівня духовності учнів шкіл українознавства здійснюється і засобами викладання української культури як навчального предмета і як науки, що розробляє її витоки та особливості розвитку в умовах рідних земель та збереження в генетичній пам’яті населення діаспори її здобутків. Тому з такою увагою Шкільна рада УККА (США) ставиться до розробок проблем виховання підростаючого покоління засобами національної культури, методами “занурення в середовище” (створення відповідного оточення та залучення учнів до активної участі в тому житті).

Популярними серед українського учительства і всього населення діаспори стали дослідження Б. Лончини, В. Яніва, основні праці яких витримали по кілька видань⁴.

¹ Жарський Е. Природа України: Підручник для шкіл українознавства. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1966. — 190 с.

² Там само. — С. 16—18.

³ Жарський Е. Географія України: Зошит для вправ. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1987; Оришкевич П. Географічні мапи України. — Нью-Йорк: Вид. Наукового Товариства ім. Шевченка, 1990 та ін.

⁴ Лончина Б. Українська культура. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1983, 1991; Янів В. Нарис української культури. — Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1961, 1985, 1993.

Богдан Лончина (Детройт, США) у великоформатному посібнику для старших класів шкіль українознавства “Українська культура” дотримувався такої внутрішньої структури: складові української культури; наука, школи в Україні; бібліотеки, архіви, музеї; друк, видавництво, преса; українське мистецтво (архітектура, малярство, різьба, графіка і гравєрство), український театр, музика, церква.

Б. Лончина використовував різну джерельну базу: з України львівські видання історії українського мистецтва М. Голубця; київське видання історії української культури М. Марченка та зарубіжні видання, що в самій Україні невідомі, які побачили світ у Регенсбурзі 1947 р., Вінніпезі 1948 р., Філадельфії 1963 р. і, звичайно, Нью-Йорку — ці видання різних літ. Серед авторів найчастіше віддається перевага працям І. Огієнка, Д. Антоновича, митрополита Іларіона, В. Яніва. Посібник Б. Лончини “Українська культура” добре ілюстрований графічними зображеннями релігійних споруд, публікаціями уривків текстів і віньєток з рукописних джерел, репродукціями художніх полотен, скульптур тощо.

З інших наукових позицій, з іншим підходом до реалізації задуму, за іншою структурою і джерельною базою написано “Нарис української культури” доктора мистецтвознавства і філософії Володимира Яніва.

Кожен з дев’яти розділів книги різного обсягу, містить неоднакову кількість параграфів, але вони підпорядковані єдиній логіці побудови викладу фактичного матеріалу за принципом розкриття побуту, архітектури, скульптури (різьби), малярства, графіки і гравєрства, музики, театрального мистецтва, науки тощо в давнину, у XIX ст., під російською і австрійською окупацією, на шляху до самостійності й у роки української державності, в роки Союзу РСР, під польською владою та в еміграції¹.

Такий підхід дозволив авторові донести до читачів, учителів та учнів шкіль і курсів українознавства здобутки національної культури, розкрити діяльність визначних діячів науки, мистецтва і культури, що становлять вінець, корону української нації. Доктор В. Янів подає наукове визначення культури й цивілізації, показує значення культури для існування народу, висвітлює різні проблеми, що охоплюють ці та інші поняття, — процеси

¹ Янів В. Нарис української культури / За ред. д-ра Євгена Федоренка. — 2-ге вид., скор. — Нью Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1993. — 96 с.

(культура і вартість народу, держава і культура тощо). Приємно дізнатися про витoki народної дереворізьби, ткацького промислу, кераміки й скляних виробів; високий рівень українського народного мистецтва.

У дослідженні В. Яніва як складова української культури також розглядаються народна пісня — віддзеркалення духовності й ментальності народу, народні звичаї і мудрість народна, релігія і церква в контексті структури народних поглядів на піднесене, величне, прекрасне і спотворене, добро і зло тощо.

Кожен розділ гарно ілюстрований чорно-білими репродукціями. Тут і давні книжкові раритети, пам'ятки української культури, народного мистецтва тощо.

Школи українознавства часто звертаються і до праць, не обов'язково виданих Шкільною радою УККА (США). Так, при вивченні української культури викладачі шкіл українознавства демонструють альбом "Втрачені архітектурні пам'ятки Києва", що становить значний інтерес і для читачів рідних земель¹. Характерною ознакою альбому є наявність пояснювального тексту до фотографій, а до більшості з них — ще й креслення будови, схема фундаменту тощо.

Щемно дивитися на збережені нині лише на фотодокументах собор св. Миколая ("Великий Микола", "Військово-Микільський Собор"), збудований у 1690-х роках, а зруйнований у 1934 р.; Василівську (Трьохсвятительську) церкву, збудовану 1183 р., а зруйновану в 1935 р.; Іринську колону (Іринський стовп), зведену в XI ст., а знищену 1934 р. і т. д.; всього 46 архітектурних пам'яток.

У "Нарисі української культури" В. Яніва подано систематизовану історію розвитку науки в еміграції і наукових центрів, здавна заснованих у провідних країнах Європи, США, Канаді, Австралії.

Почато розповідь про Український вільний університет (УВУ) (Прага, з 1921 р.), в якому працювали всесвітньо відомі громадські культурні науковці; історик Д. Дорошенко, мовознавці та філологи О. Колесса, С. Смаль-Стоцький, який був співавтором спільних з І. Огієнком праць.

Недалеко від Праги, у Подебрадах, діяв інший інститут — Українська господарська академія (з 1922 р.), реорганізована в Український технічно-господарський інститут.

¹ Геврик Т. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва. — Нью-Йорк: Вид. Укр. музею, 1982.

У Празі також діяв Український високий педагогічний інститут імені Драгоманова (1923—1933 рр.), при якому плідно працювало Філософсько-педагогічне товариство імені Сковороди. Педагогічний інститут видавав науково-педагогічний журнал (44 випуски), побачило світ три томи наукових праць¹.

У Берліні в 1926—1930 рр. діяв Український науковий інститут, в якому було зібрано надзвичайно багату і вельми значну бібліотеку з українознавства.

До Другої світової війни вчені-українознавці Франції групувалися навколо Бібліотеки імені С. Петлюри, що діяла з 1929 р. в Парижі.

Діяльність емігрантських наукових центрів до Другої світової війни була досить продуктивною. Наприклад, варшавський Український науковий інститут видав понад 40 томів наукових праць і оприлюднив 13 томів наукового видання творів Т.Г. Шевченка².

Після Другої світової війни Український вільний університет зусиллями визнаного у світі археолога й етнолога В. Щербаківського відновив свою діяльність, але в Мюнхені. Довгі роки УВУ в Мюнхені очолював ректор, професор філософії й історії української культури І. Мірчук.

Відновив діяльність і Український технічно-господарський інститут (УТГІ), але вже у Регенсбурзі й Мюнхені.

Працює в еміграції (з 1945 р.) і Українська вільна академія наук (УВАН), що успадкувала традиції київської Всеукраїнської академії наук (ВУАН).

Діє в еміграції також Наукове товариство імені Шевченка (НТШ), яке, як і УВАН, має свої філії у США і Канаді³.

Слід нагадати, що наукові товариства і центри в еміграції здійснюють досить плідну видавничу роботу, яка найчастіше (за всіляких недоліків) стає оригінальною.

Прикладом тому є розпочате у Мюнхені (ФРН) видання “Енциклопедії Українознавства”, три перші томи якої побачили світ протягом 1949—1952 рр.

Школи і курси українознавства в США, Канаді та Австралії беруть активну участь у формуванні духовності своїх вихованців. Закон Божий у таких навчальних закладах не нав’язується уч-

¹ Янів В. Нарис української культури / За ред. д-ра Євгена Федоренка. — 2-ге вид., скор. — Нью Йорк: Вид. Укр. музею, 1982. — С. 91, 93.

² Там само. — С. 93.

³ Там само. — С. 94.

ням, але в кожному населеному пункті чи районі компактного проживання емігрантів з України діють християнські храми здебільшого католицької та православної конфесій. При цих храмах (церквах) за багатолітніми традиціями сімейного виховання практично обов'язкові для дітей і підлітків, окремо для юнаків і дівчат недільні школи з вивчення Біблії (Святого письма), закону Божого тощо.

Кожна школа, кожен учень, чи принаймні кожна родина забезпечені потрібною літературою, виданою в США, Канаді, Німеччині чи у Швеції (Центрах з вивчення і перекладів Біблії) українською мовою.

Для молодших школярів — це Дитяча Біблія (Стокгольм, 1992), для підлітків — “Ісус: Історія його життя згідно Євангелії від Св. Луки” (США, 1990), для юнаків, дівчат і всіх інших — “Пізнай свій обряд” та “Українське християнство”¹.

Поряд з католицькою та іншими християнськими конфесіями серед українців діаспори уже кілька десятиліть набула поширення Українська рідна віра, теоретиком і засновником якої став професор Володимир Шаян.

Об'єднання українців рідної віри має своє видавництво “Українське Відродження” (Канада, Гамільтон). 1972 р. зусиллями співробітників журналу “Світання” і 28 науковців було засновано Інститут імені Володимира Шаяна.

Основні канони Об'єднання українців рідної віри виклав професор В. Шаян у фундаментальній праці “Віра предків наших”, що складається з передмови, 21 розділу, висновків і покажчика².

Професор В. Шаян переконаний сам і переконує читача, що кожному українцеві — дорослим і підростаючому поколінню — слід не тільки добре знати віру предків наших, яка ніколи не була поганською і яку чомусь принизливо називають язичеською, а й наслідувати її, бути славними синами предків, а не онуками поганями.

Старшокласники шкіл українознавства, студенти педагогічних та інших закладів (факультетів, на яких викладаються україн-

¹ Катрій Ю. Пізнай свій обряд! Літургійний рік Української Католицької Церкви. — Нью-Йорк; Рим, 1982; Великий А. Українське християнство: Причинки до історії української церковної думки. — Іспанія (переклад), 1990.

² Шаян В. Віра предків наших. — Канада, Гамільтон, 1987.

ська мова, історія і культура України) на семінарах з філософії знайомляться із творами Ярослава Оріона “Бог і релігія” та “На роздоріжжі”¹. Ці праці канадського вченого українського походження вперше в історії аналізу формування світосприйняття і світоглядності, духовності й моральності українського народу з неупереджених позицій науки досліджують дохристиянську добу, аналізують прадавню міфологію, вірування “небожителів і насельців Оріону, що під Чумацьким Шляхом” — імовірних пращурів праукраїнців.

Об’єднанню українців рідної віри (ОУРВ) протистоїть Рідна українська національна віра (РУНВіра), засновником якої є Лев Силенко, автор книг “Мага Віра” та “Переоцінка Духовної Вартості”². Обидві праці Л. Силенка вийшли друком у Нью-Йорку у видавництві Об’єднання синів і дочок України Рідної української національної віри (ОСІДУ РУНВіри). 1991 р. у тому ж видавництві побачила світ “Священна книга обрядів: Требник РУНВіри” (112 с.).

Тут не місце розглядати точки збігу догматів ОУРВ і РУНВіри та розбіжності в теоретичній, ритуальній чи джерельній сфері діяльності їхніх прихильників. Важливо констатувати, що в середовищі українців, доля яких винесла за океан, з початку 30-х років розвинулося і потім сформувалося відродженське віровчення, що спирається на прадавню віру праукраїнців і давніх українців — благородну, гуманну, щиросердну. Ця віра не була ніким нав’язана примусово, а виникла в ході розвитку суспільства, праукраїнської цивілізації.

Все це дає підстави стверджувати, що підростаюче покоління української діаспори в провідних зарубіжних країнах зростає високодуховними громадянами своїх держав, міцно у своєму серці несе святу любов до етнічної Батьківщини, незалежної і суверенної України та її давнього талановитого, працелюбного і миролюбного народу.

¹ Оріон Я. На роздоріжжі. — Канада, Гамільтон: Укр. відродження, 1991. — 336 с.; Його ж. Бог і релігія: Основне питання. — Канада, Гамільтон, 1984. — 407 с.

² Силенко Л. Мага Віра і Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра). Велике світло волі. Співвідношення віри, науки, філософії, історії. — США, Нью Йорк, 1979. — 1428 с.; Його ж. Переоцінка Духовної Вартості: Новий Шлях Життя. — Нью Йорк, 1988. — 104 с.

22.3. Український дитячий фольклор у навчальних книгах зарубіжних шкіл українознавства

Навчальні книги для шкіл українознавства зарубіжних країн, в яких функціонує діаспора із вихідців з України, мають кілька позитивних ознак: залучення новітніх методик до процесу подання навчального матеріалу, образна ілюстрація, забезпечення дидактичним апаратом, гарний друк, папір тощо.

І все ж найголовнішим бачиться залучення фольклорних творів, які виявилися ніби законсервованими в часі — вони зберегли квіткові запахи первозданного українського степу, життєдайний подих Карпатських гір, рев і стогін сивого Дніпра Шевченкової доби... То унікальне явище в українській фольклористиці.

У першій книзі для ознайомлення наймолодших учнів шкіл діаспори з українською мовою “Мій буквар” Якова Козловського¹, крім досить численних народних пісень, розповідей про Україну, вміщено гумореску “У лікаря”.

— А тепер покажи мені язик, — каже лікар до хворого Івасика. Івась стиснув зуби і мовчить.

— Але ж не бійся, нічого злого тобі не зроблю.

Івась крутить головою.

— Чому не хочеш показати мені язика?

— Бо за показування язика дістав уже кілька разів, — каже Івась кризь стиснені зуби”².

(Стиль і орфографію збережено за оригіналом.)

У методичному посібнику Я. Козловського “Мій Буквар”³ відведено певне місце методиці читання усмішки “У лікаря” та роботи з розвитку мовлення над супровідним малюнком.

Перша “Читанка: Вправи з читання. — 4.1” (Нью Йорк, 1971) має лише невеличкі віршовані приповідки, що прискорюють вироблення навичок читання українською мовою у дітей, які живуть в англomовному оточенні.

Більш оригінальною і методично досконалішою є читанка для першого і другого року навчання Івана Бондарчука, що побудо-

¹ Козловський Я. Мій буквар. — Нью Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990.

² Там само. — С. 100.

³ Козловський Я. Мій Буквар: Як учити з “Мого Букваря”? — Нью-Йорк, 1993. — С. 29—30.

вана у вигляді соціальної розповіді про життя української сім'ї (трійко дітей, батьки двох поколінь, як це завжди було в українців). Змістовні розповіді (про ранок, обід, вечерю, відхід до сну; про похід до школи, до зоопарку, знайомство з подругами і друзями Лесі, Наді і Юрка; про елементи режиму дня, пір року, свят) забезпечені дидактичними завданнями, супровідними текстами.

І, мов зіроньками, розцвічені мікрогуморесками, які автор читанки називає сміховинками, українськими народними казками та різними іграми (за сюжетами), загадками. На дев'ятій сторінці наводиться така сміховинка¹:

— Як тобі не соромно ходити з брудними вухами?

— А що мені робити, мамо, коли в мене немає інших?”

Ця сміховинка стоїть відразу після тексту для читання “Ранок”, що ніби завершує тему, але з гумористичного боку; щоб не лише викликати посмішку, розрядити напругу в класі, а й для того, щоб ствердити прекрасні начала засобами викриття малесенького замазури.

У читанці Івана Бондарчука повчальні настанови типу сміховин доведені автором до рівня поетичного твору, решта сміховин запозичена з народного.

Є в читанці ще одна сміховинка, яку теж варто навести повністю²:

“Марійка несе миску борщу.

— Уважай, не впади, — каже мати.

— Ні, не впаду, мамо! Я же тримаюся за миску”.

Решта творів належать до розповідних жанрів дитячого фольклору, це казки “Рукавичка”, “Чому в слона короткий хвіст і довгий ніс” тощо.

Вельми цікавою є остання казка: в умовах життя діаспори відомий сюжет бразильських, південноафриканських казок перелицьовано на український кшталт — Слон-Мирон, Слониха-Мирониха, слоненя Мироненя.

У другій читанці Івана Бондарчука (Нью-Йорк, 1991) юні американці та канадці українського походження знайомляться

¹ Бондарчук І. Читанка 1: Для 2-го року навчання: Ластівка / Оформ. Дарія Бодгел. — Нью-Йорк, 1988. — С. 9.

² Там само. — С. 17.

з народною казкою “Вовк та козенята”, скороченим викладом калмицької народної казки “Казка про чудесну пташку” та литовською народною казкою “Фермер і вовк”, з авторськими казками. Серед малих розповідних жанрів дитячого фольклору немало добре відомих в Україні творів.

“Галя: Як тобі подобається наша нова вчителька, Христе?”

Христя: Виглядає, що вона дуже мало знає.

Галя: Чому?

Христя: Вчора питала мене, скільки буде два і два, а сьогодні — як поділити слово “мама” на склади”¹.

“Петрусь: Івасю, чому пишеш так повільно?”

Івась: Бо я пишу для Михайлика, а він не вміє швидко читати”².

“Вчитель: Дмитре, коли найкращий час рвати яблука?”

Дмитро: Тоді, коли собака спить”³.

“— Марійко, чому ти всі цукерки поїла сьогодні? — розсердилася мати, заглянувши в коробку.

— Матусю, ти ж мене вчила не залишати на завтра того, що можна зробити сьогодні”⁴.

“Учителька роздає свідоцтва. У Ромка самі погані оцінки. Він дивиться на вчительку зі сльозами на очах і каже:

— Як ви засмутите мою маму!”⁵

Навіть якщо сміховинки другої читанки Івана Бондарчука якоюсь мірою відомі в Україні, нові підростаючі покоління учнівської молоді будуть знати ці класичні твори дитячого фольклору і в такий спосіб ще активніше залучатися до національної української культури. І ще одна дуже важлива деталь: українські дитячі мікрогуморески гуманістичні за своїм духом, просякнуті ідеями ствердження добра, щиросердності та високої моралі, хоча й викривають певні недоліки.

¹ Бондарчук І. Читанка 2. Ромашка / Ілюстр. Н. Мудрик-Мриц і Д. Бродген. — Нью-Йорк: Шкільна рада, 1991. — С. 5.

² Там само. — С. 8.

³ Там само. — С. 13.

⁴ Там само. — С. 15.

⁵ Там само. — С. 62.

Анекдоти американських учнів вирізняються елементами примусу, різкості й ствердження американського над іншим.

Ті самі принципи побудови читанки третьої обрав І. Бондарчук, залучивши також фольклорні твори. Так на с. 7 він наводить таке прислів'я: “Той своєї долі ні щастя не згубить, хто книжки читає і дуже їх любить”¹.

Далі автор-укладач читанки наводить розповіді про традиційні українські свята (Свят-вечір, Новий рік, Великдень, Зелені свята тощо), пропорційно розміщені по всій книжці; включає історичні легенди і перекази “Апостол Андрій на Київських горах”, “Князь і в'язні”, “Школи Володимира Великого” та виклади народних казок “Мавпа та її діти”, “Захланний Сірко”, “Старик-Роковик” (Казка-загадка за В. Далем), “Соловей” — за татарською народною казкою та ін.

Є в читанці і одна досить гірка сміховинка²:

“В українській школі:

Учитель: Тут у книзі, поруч імені Шевченка, написано 1814—1861. Що це значить?

Учень: Це, певно, його номер телефону”.

Прикро, але ж діти української діаспори не такою мірою, як учні України, обізнані з творчістю й образом Буремного Кобзаря, що живе в різних жанрах фольклору, хоча й у нас може знайти-ся такий собі юний суперелектронник, що в датах життя і творчості побачить якісь інші цифрові інформативні дані.

Звернення до сміховинок як засобу виховання, навчання читанню — давня традиція Шкільної ради Українського конгресового комітету Америки, що в навчальних книгах 50—60-х років ХХ ст. уже робив перші такі спроби.

Наприклад, “Українська читанка для IV року навчання” Е.Ю. Пелевського включає історичну сміховинку “Татари і селяни”, що завершує розповідь про “Татарське лихоліття” (автора не вказано).

“Колись у давнину розруйнували татари якесь село. Розбився народ усюди. Ішло три чоловіки з того села шляхом, аж зирк — напереді з'явилась курява, коли це згодом показуються три верхових, либонь татари. Злякались селяни і давай ховатися: один

¹ Бондарчук І. Читанка 3: Для четвертого року навчання. Соняшник / Ілюстр. Д. Даревич. — Нью-Йорк, 1991. — С. 7.

² Там само. — С. 74.

став під містком за стовп, другий виліз на дуба, а третій приліг у траві, бо нікуди було більше дітися.

Біля містка був колодязь. Дійшли татари до містка та й стали воду пити. От той, що під містком сховався, чи не втерпів, чи забувся, а таки й каже:

— Здоров пий!

А татари зараз його і захопили. А Панько собі з дуба, як здуру:

— І нащо ти, дурний, обізався!

Татари кинулись до дуба, та ніяк зняти Панька, бо високо; давай вони кидати в нього арканом, та ніяк не захоплять. А той, що приліг у траві, підвівся та й дивиться, як вони заарканюють Панька, та й командує:

— Вправо! Вліво!

Вони і його схопили¹.

Як добре, що ця читанка зберегла для історії таку давню сміховинку, яка об'єктивно славить надмірну добродушність українців, їх безхитрісність, і розповідає, до чого можуть привести ці якості за екстремальних умов.

Сміховинки з читанки 1962 р. для українських дітей США викривають і хвалькуватість, і задиркуватість та інші дитячі вади. Такою є невеличка сміховинка з третьої сторінки читанки Е.Ю. Пеленського:

“— Ну та й хороше ми з панотецем службу великодню правили!

— Хто то “ми”, Грицю?

— Та ми ж панотець, дяк та й я!

— Як це так?

— А так: панотець і дяк у церкві, а я на дзвіниці. Панотець книги святі читав, дяк співав, а я хвоста від мотузки держав, як дзвонар у дзвін калатав².

(Стиль і орфографія збережені.)

Тож Шкільна рада Українського конгресового комітету Америки робить добру справу, започаткувавши традицію залучення творів малих розповідних жанрів до навчальних книг, ознайомлення з ними учнівської молоді української діаспори США і виховання їх на кращих традиціях національної етнопедагогіки.

¹ Пеленський Е.Ю. Українська читанка: Для IV року навчання української мови. — Нью-Йорк: Шкільна Рада, 1962. — С. 36.

² Там само. — С. 111.

У чомусь подібною є позиція Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді української діаспори Канади (з центром в одному з провідних міст Канади — Торонто). Навчальні книжки для учнівської молоді діаспори Канади рясніють українськими народними казками, легендами (особливо історичними), піснями, приказками, прислів'ями, приповідками, загадками та іншими жанрами дитячого фольклору. Наприклад, “Ватра” (читанка для V—VI класів) репродукує автопортрет Т.Г. Шевченка у своєрідному обрамленні пареміографічних творів: “Тарасів Кобзар для народу великий дар”, “Шевченкові твори сяють, як зорі”, “Тараса Шевченка думки будуть жити віки”, “Шевченко дужий був не силою, а словами мудrimi”¹.

Ця читанка до всього іншого містить значну вервечку творів малих розповідних жанрів фольклору. Ось одна зі сміховинок.

Велика різниця²

— Скільки років має твій братик Івасик? — питає Ірка Славку.

— Один рік, — відповідав Славка.

— Мій песик Бурко має також один рік. Дивись, як він чудово бігає, а Івасик щойно вчиться ставити перші кроки.

— Е, — обороняє Славка братика, — Бурко має чотири ноги, а Івасик тільки дві”.

Серія книжок з розвитку мови і мовлення для учнівської молоді української діаспори Канади (“Тут і там”, “Друзі”, “Школа”, “Пригоди”, “Казки”, що видані в Едмонтоні, Торонто і Оттаві до 1977 р.) свідчить про вдумливий і системний підхід у використанні малих розповідних жанрів дитячого фольклору в процесі навчання і виховання. Вона щедрою дщицею зачерпнула українську народну мудрість різних жанрів, адже мова йде про шкільну юнь, про майбуття досить численної людності, долею винесеної за океан, далеко від рідних степів і луків, гір і річок.

Фольклорні мотиви навчальних книжок по-своєму широко і досить повно містяться в підручниках для українських шкіл Австралії.

Уже багато років функціонує австралійсько-англійське видавництво “Рідна мова”, яке забезпечує й австралійські, й англійські українські школи словниками, підручниками, більшість яких проходить перевірку часом. І якщо для шкіл українознавства

¹ Ватра: Читанка для V і VI класів. — Канада, Торонто, 1989. — С. 58.

² Там само. — С. 11.

США і Канади здійснює видання навчальних книг Шкільна рада УККА (США), з яких лише незначна частка досягає Австралії, то для шкіл п'ятого континенту це здійснює "Рідна мова".

Навчання українських дітей на чужині (зокрема в Австралії) багато років здійснюється за новітньою методикою і серією книг, автором яких є Марія Дейко, яка під час проживання на рідних землях була завідувачем кафедри методики викладання в педагогічному інституті іноземних мов (м. Київ). До серії книг Марії Дейко входять "Буквар", "Рідне слово", "Волошки", "Рідний край", "Євшан зійля" та "Про що тирса шелестіла".

Марія Дейко (разом з Володимиром Дейко і Аллою Дейко) є автором першого і єдиного двотомного словника для молоді поза Україною — "Українсько-англійського та англійсько-українського словника широкого вжитку" (близько 50 000 слів і виразів у кожному томі).

Залучаючи до фактичного матеріалу своїх книг здебільшого класично-історичні та фольклорні твори, Марія Дейко (1889—1969) домагалася гармонійної співвідносності дидактичних завдань і мовної їх реалізації, гармонії форм і методів навчання української мови. Навіть між творами різних жанрів фольклору їй вдалося досягти розумної співвідносності ідейно-проблематичних (сюжетних) колізій у плані пізнавальних, розвивальних, навчальних, формуючих, пошукових, творчих і розважальних функцій народнопоетичної творчості.

Цікаву роль у загальній структурі читанок Марії Дейко відіграють малі розповідні жанри дитячого фольклору, особливо мікрогуморески. Прикладом тому є сміховинки, припустимо, з останньої читанки "Про що тирса шелестіла".

"Микола виліз на високе дерево, заліз на гілку й пиляє її.

— Що ти робиш, Миколо? — гукає батько, що побачив його. — Ти ж упадеш і розіб'єшся...

— Я знаю, що я роблю!... — відповідає Микола. (Він не любить, коли хтось робить йому навіть слушні зауваження)"¹.

Вічна виховна проблема — боротьба проти вередливості, впертості, непослуху. Хіба не про неї йдеться в мікрогуморесці про Миколку, який пиляє гілку, на якій усівся сам?

¹ Дейко М. Про що тирса шелестіла: П'ята читанка-підручник для шкільного та позашкільного навчання. З мовними та граматичними вправами і українсько-англійським словником. — Австралія; Англія: Рідна мова, 1977. — С. 25.

Теплу посмішку і щире задоволення кмітливістю маленької Оленки, а ще й почуття здивування від здогадливості дівчинки викликає ще одна сміховинка з читанки М. Дейко.

— Бачиш, — каже мати трирічній Оленці, — Сашко залюбки їсть манну кашу, не вередує, як ти!

— Ага, — бурчить Оленка, — йому добре, як він їсть тільки за себе, а я ще й за маму, і за тата, й за бабусю мушу їсти...¹

Ця мініатюрна розповідь повідала світові про серйозні прорахунки у вихованні малят, яких припускаються в багатьох сім'ях.

Українські діти Австралії, Англії, Чехії, Австрії, Словаччини, інших країн зберігають немало спільних рис — ознак, хоча звичайно, набувають і окремих змін під безпосереднім впливом творів автохтонного населення, його культури, побуту, що так чи інакше, якимись вкраплинами сприймалися й переселенцями — діаспорою. Ці вкрапинки позначилися і на мікрогуморесках — малих "розповідних жанрах дитячого фольклору юних українців, відірваних від Рідної Землі.

... Прийшов учень із школи, глянула бабуся, — нова сорочка подерта, гудзики відірвані.

— Що це ти робив? — питає бабуся внука.

— Та... це я робив Миколі зауваження, щоб не пустував на лекції...²

— Куди це ти, Іване, поспішаєш?

— Додому. Лягатиму спати, бо завтра треба рано вставати.

— Чого ж бо це?

— А снідати?³

— Так мені тяжко на світі жити!.. Мама каже: "Йди надвір, щоб я від тебе спочила".

А надворі наш сусід пан Катренко гукає: "Зайди ще до хати. Так галасуєш, що у мене аж голова заболіла! Іди ще до хати!"

— Що мені робити?! Де мені бути?! Так мені тяжко на світі жити!..⁴

¹ Дейко М. Про що тирса шелестіла: П'ята читанка-підручник для шкільного та позашкільного навчання. З мовними та граматичними вправами і українсько-англійським словником. — Австралія; Англія: Рідна мова, 1977. — С. 28.

² Там само. — С. 52.

³ Там само. — С. 71.

⁴ Там само. — С. 82.

Різні смішинки, неоднакову форму, фабулу, несхоже ідейно-проблемне навантаження кожної мікрогуморески, як і розмаїття виховних завдань, функцій, формувальних можливостей, розвивальних аспектів містить у собі кожен малесенький твір розповідного дитячого фольклору. У навчальних книгах української діаспори до того ж ще і зберігаються витoki національної культури та залучаються до її незамулених джерел кмітливі й довірливі діточки, отроки, підлітки та юнаки, долею віддалені від рідних земель. Всі навчальні книжки української діаспори мають ще одну особливість: у кожній дітей ознайомлюють з народними дитячими молитвами за мову і школу, за родину і Україну.

Духовному зростанню, формуванню високої моральності, усього того позитивного і ментального, що українця робить українцем і підтримує таким в екстремальних умовах, викорчовуванню зі свідомості та натури юних всього негативного, вад характеру, виправленню скособочень волі й поведінки активно сприяють малі жанри розповідних творів дитячого фольклору: смішинки, мікрогуморески — непомітні трударі освітянської ниви.

Тож слід констатувати, що обраний шлях навчання учнівської молоді в зарубіжних країнах, де діють школи українознавства, на кращих творах фольклору є найбільш продуктивним і результативним у процесі формування почуття національної самосвідомості й сердечної любові до України і всього українського народу, невід'ємною часткою якого є учні шкіл діаспори.

Контрольні запитання і завдання

1. Прочитайте мікрогуморески (смішвинки) для дітей української діаспори. Визначте, які ідейно-проблематичні лінії творів канадських школярів українського походження споріднені (співзвучні) з тематичними основами малих розповідних жанрів дитячого фольклору земель України?

Пригадайте аналогічні відповідники творів з Матері-України. Чим вони відрізняються? Мотивуйте свої міркування.

1.1. Батько: "Бачу, що ти на іспиті мав п'ять питань. Чи ти не пропустив якого?"

Син: "Тільки два перші і три останні."

1.2. — Петрику, іди надвір і поглянь, яка там погода.

— Ой, не можу поглянути, мамо, бо надворі дощ.

1.3. Бабуся: "Чи Юрко успішно склав іспит з історії?"

Мама: "Не зовсім. Але це не його вина. Його питали про те, що сталося ще перед його народженням."

1.4. Учитель закінчив пояснювати змінювання дієслів і запитав Івася: "Якщо я скажу: "Я встаю, ти встаєш, він встає, ми встаємо, ви встаєте, вони встають" — який це час?" Івась вигукнув: "Ранок!"

1.5. Одного разу дідусь захотів перевірити, чи його внучок Андрійко вмів добре рахувати.

— А скажи мені, скільки буде три рази чотири? — спитав дідусь.

— Дванадцять! — відповів без задумки Андрійко.

— Дуже добре! — зрадів дідусь. — Дістанеш від мене дванадцять горіхів.

— Ой, дідусю! Я помилився! Я хотів сказати: двадцять чотири!

(За кн.: Читанка для V і VI клас. — Канада, Торонто, 1989. — С. 22, 85, 118, 122.)

2. Прочитайте тему 23 "Фольклор української діаспори" програми "Етнографія і фольклор України" (К., 1991. — С. 41) і дайте відповідь на такі запитання.

2.1. У чому особливості української еміграції після розгрому Запорозької Січі та впровадження в Україні кріпосного ладу?

2.2. У чому виявився антиукраїнський вплив імперської політики щодо діаспори в Сибіру, Краснодарському краї, Казахстану, Башкирії, на Доні?

2.3. Яке ставлення до української діаспори і розвитку фольклору емігрантів у США, Канаді, в Латинській Америці (Бразилії, Аргентині) і в Австралії?

3. Ознайомтеся з мікрогуморесками (сміховинками) дітей української діаспори Австралії і сформулюйте найсуттєвіші ознаки цих самотутніх творів, у чому їх спорідненість з відповідними творами дитячого фольклору суверенної України; у чому їх відмінність?

3.1. — Чого це в тебе, Андрію, голова забандажована?

— Та то наш малий Юрчик забив у мене на голові комаря.

— Комаря???

— Так, але він забив його молотком.

3.2. — Чи не знаєш, Орису, чому в чоловіків волосся сивіє раніше ніж уса?

— Чому не знаю? Бо уса на двадцять років молодші.

3.3. — Бійся Бога, Васильку! Я тільки що помила підлогу, а ти ногами такого бруду наніс.

— А що, я маю на руках ходити, чи як?

3.4. — Івасю, злізь з того високого дерева. Уже гримить — громовиця буде!

— Нічого, тату, я й тут почую!

3.5. Бабуся попросила шестилітнього внука, щоб подав їй води питися. Напилася бабуся та й каже:

— Щоб ти такий здоровий був, як оця водичка!

— Мені про здоров'я байдуже! — обіззався хлопчик, — я краще меду хотів би!

Література для самостійного опрацювання

Гаєвська С. Слово рідне / Ред. проф. Євген Федоренко. — Нью-Йорк, 1984.

Космос древньої України. — К., 1992.

Лозко Г. Українське язичництво. — К., 1994.

Онкович Г. На журавлиних крилах // Освіта. — 1998. — 25 березня—1 квітня. — № 23—24. — С. 19.

Федоренко С.В. Українське слово. Хрестоматія укр. літерат. та літерат. критики ХХ ст.: У 3 т. — Нью-Йорк, 1994; *Його ж.* Іван Франко — Митець і мислитель. — Нью-Йорк, 1981; *Його ж.* Хрестоматія укр. літерат. ХХ ст. — Нью-Йорк, 1978 (у співавт. з П. Маляром); *Його ж.* Правда про українську Катинь. “Народобивство в Україні”. Офіційні матеріали про масовий терор. — Л., 1995; *Його ж.* Не стоїмо осторонь // Рідна шк. (Київ). — 1993. — № 1; *Його ж.* Неопалима Купина // Рідна шк. (Нью-Йорк). — 1996. — № 1 — Лютий; *Його ж.* Повернення // Там само. — 1997. — № 2.